

*Tasnádi István*¹

AZ ERDÉLYI REFORMÁTUS EGYHÁZ
18. SZÁZADI PÜSPÖKEINEK IRODALMI MUNKÁSSÁGA²

ABSTRACT

István Tasnádi: The Written Works of 18th-Century Bishops of the Reformed Church in Transylvania

This article examines the literary legacy of the bishops of the Reformed Church in Transylvania in the 18th century. It provides a bibliography of the written works of the 17 authors and analyzes this data, focusing on the genres in which the bishops wrote, the locations of publication, the languages used, and any potential correlation between their writings and their election.

The study reveals that nearly two-thirds of the 135 works are funeral sermons. The large number of joint services conducted by later bishops suggests a strong connection between representative funeral services and their election. Most bishops published at least one Latin disputation during their studies abroad, but the vast majority of the books were written in Hungarian and printed in Kolozsvár. The sermon texts, theological works and literary writings vary significantly, reflecting each bishop's individual field of work and interest.

Keywords: Transylvania, Reformed, Bishop, 18th century, literary legacy

Az elmúlt években az Erdélyi Református Egyház 18. századi püspökeinek életrajzával több tanulmány keretében foglalkoztam.³ Az egyéni életpályák megrajzo-

- 1 Tasnádi István, református teológus-lelkész, a Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Doktori Iskolájának doktori hallgatója
- 2 A tanulmány megírását a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal K-145896 számú témapályázata támogatta.
- 3 TASNÁDI István: *Verestői György élete*, Kolozsvár, magiszteri dolgozat a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézetben, 2020;
TASNÁDI István: Út a püspökség felé – Zágoni Aranka György pályaképe, in: Kolumbán Vilmos (szerk.): *Az iskolák fölöttébb szükséges voltáról*, Kolozsvár, Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet – Egyetemi Műhely Kiadó, 2022, 235–250;

lásán túl ezek az írások azt a célt szolgálták, hogy építőkövei legyenek annak az összefogó munkának, amely bemutatja a püspöki intézmény működését. Egyelőre mindkét vonatkozásban, az életrajzok és az intézménytörténeti összefoglalók területén is komoly adósságai vannak a 18. századdal foglalkozó egyháztörténet-írásnak.

Jelen tanulmány ebbe a kutatási folyamatba épül be. Az említett előzmények-től eltérően azonban itt nem egyetlen személyre összpontosítok, hanem azt vizsgálom, hogy milyen írások köthetők a 18. századi erdélyi református püspökök nevéhez. Irodalmi munkásságnak tekintek minden olyan szöveget, legyen az akár nyomtatott, akár kézíratos, amely egyértelműen valamelyik erdélyi püspök tollából származik.

A torzító aránytalanságok elkerülése céljából a tanulmányban ezek közül csak azokat az írásokat vettem be a kimutatásba, amelyek önálló munkaként jelentek vagy jelenhettek volna meg. Ilyen módon a legkisebb vizsgált egység a halotti prédikáció. Az említett statisztikákból ezért kimaradtak a halotti kártákra írott versek, az üdvözlőversek, a levelek és a publikálatlan önéletrázatok. Noha irodalomtörténeti szempontból hasznos lenne ezen írások vizsgálata is, ez más módszertani megközelítést igényelne, amire nincs lehetőség egyetlen tanulmány keretén belül. A kisebb írásokról ezért csupán érintőlegesen írok az erről szóló fejezetben.

A munka elsődleges célja, hogy egyetlen, átlátható és visszakövethető jegyzékbe szedve felsorolja a püspökök neve alatt megjelent összes irodalmi alkotást. Ez a lista a mellékletben olvasható. Másodszor a bevezető tanulmányban azt vizsgálom, hogy milyen következtetéseket vonhatunk le ebből az adatsorból: mennyire jellemző az, hogy a (későbbi) erdélyi református püspökök író lelkipásztorok voltak, milyen műfajban alkottak, illetve megfigyelhető-e valamilyen összefüggés az írásművek és a püspökké válás között. A tanulmány első fejezetében a teljes szöveggörpusszal foglalkozom, majd műfajonként csoportosítva vizsgálom az írásokat.

A SZÖVEGKORPUSZRÓL

Az irodalomtörténészek előtt nem teljesen ismeretlen a vizsgált terület. Egyes életművekkel és műfajokkal már foglalkoztak kutatók, mint például Verestői György halotti prédikációival,⁴ vagy Zágoni Aranka György és Dési Lázár György francia nyelvből készített fordításaiival.⁵ Ezek a kutatások azonban más megközelítést alkalmaztak, hiszen kiemelkedő alkotásokra és irodalomtörténeti jelenségekre kon-

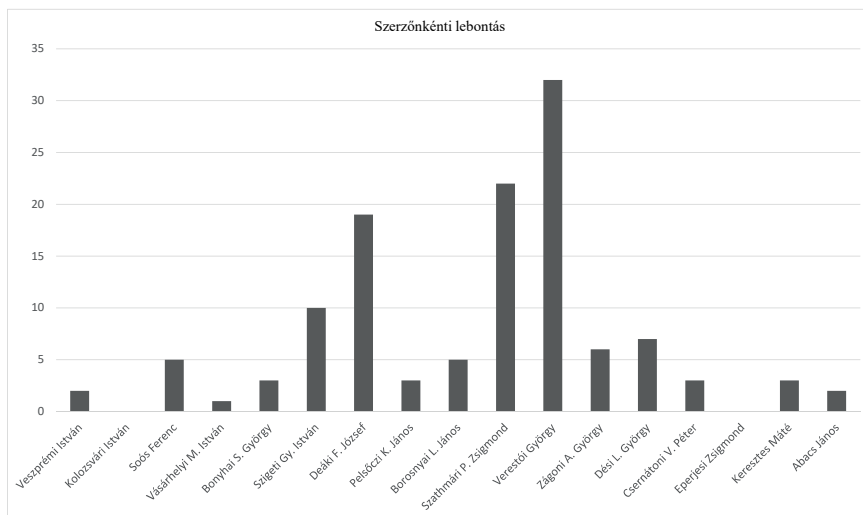
TASNÁDI István: Zágoni Aranka György püspöki tevékenysége, in: Kiss Réka, Lányi Gábor (szerk.): *Hagyomány, Identitás, Történelem 2022*, Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Hit-tudományi Kar Egyháztörténeti Kutatóintézet, 2023, 489–502. doi: 10.61376/hit.2022.tasnadi.34
TASNÁDI István: Dési Lázár György püspöksége (1767–1773), *Hagyomány Identitás Történelem* 1(2024/2), 73–88. doi: 10.69594/hit.2024.2.6

4 FARKAS WELLMANN Éva: *Irodalom és közönsége a XVIII. században*, Budapest, Gondolat Kiadó, 2013.

5 Tóth Zsombor: *A hosszú reformáció jegyében*, Budapest, Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézete, 2023.

centráltak. Jelen tanulmányban ennél szélesebb kép megrajzolására törekszem: ki, mennyit és milyen műfajban alkotott a 18. századi püspökök közül.

A vizsgált szövegkorpusz 135 munkát foglal magába. Az alábbi ábra jelzi ezek szerzőnkénti megoszlását. A jobb átláthatóság érdekében itt nincs ábrázolva Verestói György azon 12 prédikációja, amelyek nem maradtak fenn külön kiadásban, csak a Holtakkal való barátság című kötetben, de a számítások során külön tételként kezeltem őket.

Ahogy azt az ábra is mutatja, az Erdélyi Református Egyháznak a 18. században két olyan püspöke volt – Kolozsvári István és Eperjesi Zsigmond – akitől semmilyen hosszabb írást nem ismerünk. A legtöbb püspöknek 3–6 munkája maradt fenn. Három életmű emelkedik ki ebből a sorból: Deáki Filep József 19, Szathmári Pap Zsigmond 22, valamint Verestói György 44 munkával. Ez a nagymértékű aránytalanság azt mutatja, hogy a korabeli püspökök nem éltek közlési kényszer alatt, a teológiai munkásság nem volt előfeltétele a megválasztásuknak, ezért irodalmi termékenységük inkább egyéni életpályájuk függvénye.

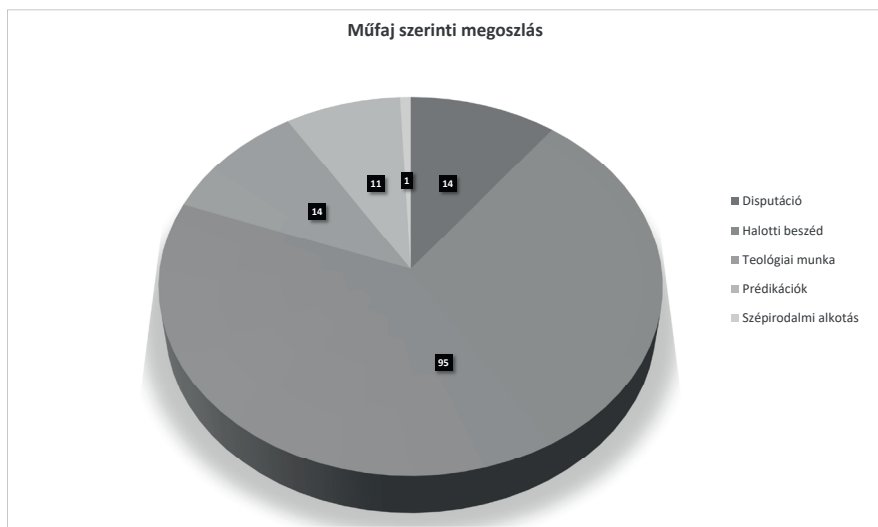
Ha az irodalmi munkák megjelenésének helyére tekintünk, akkor azt látjuk, hogy az erdélyi református püspökök szinte kizárólag a Kolozsvári református Kollégium nyomdájában jelentették meg írásaikat. Tizennégy munka jelent meg külföldön, de ezek mindegyike peregrináció során keletkezett disputáció. Öt írás jelent meg Nagyszébenben, száznégy Kolozsváron, a fennmaradó tizenkettő pedig vagy kézirat, vagy nincs megjelölve a nyomtatás helye.

Szintén hasonló arányokat mutat az írások nyelve. A tizennégy disputáció természetesen latin nyelvű, emellett tizenkilenc további munka született deákul. Ezek döntő többsége halotti beszéd, amelyek közül a legtöbb Verestói György nevéhez fűződik. A fennmaradó százket mű magyar nyelvű.

Ezek a számok arra utalnak, hogy a 18. században nincs olyan református püspök Erdélyben, akinek az irodalmi hatása érezhető lenne a Kárpátokon túl, vagy a magyar nyelvterület határain kívül. Noha műveltségükhöz nem férhet kétség – hiszen mindannyian jártak külföldi egyetemen –, a korabeli teológiai irányzatoknak inkább befogadói, mint formálói voltak, legalábbis nemzetközi szinten. A műfaji megoszlásból még jobban kitűnik, hogy írásaik elsősorban a hazai közönségnek szólnak, és az itthoni egyház szükségleteire válaszolnak.

Szintén ezt erősíti meg, ha azt vizsgáljuk, hogy a művek többsége püspökségük előtt, alatt, vagy haláluk után jelent-e meg. Természetesen ez önmagában még nem sokat árulna el, hiszen a hivatalba lépés előtti időszak mindig sokkal hosszabb és termékenyebb, de néhány érdekes részletre felhívhatja a figyelmünket. Az említett püspökök közül hárman szolgálatuk idején is több írást jelentettek meg (Bonyhai Simon György, Deáki Filep József, Borosnyai Lukács János), míg a hatalmas irodalmi hagyatékkal rendelkező Verestói György csupán egyetlen temetési prédikációt adott ki ebben az időszakban. Mindössze kilenc írás jelent meg a püspök szerző halála után, ezek közül is csupán három ért meg többszöri kiadást: Verestói György *Magyar versek*, Zágoni Aranka György *A keresztyén léleknek halál félelmei elleni orvosságai*, valamint Abacs János *A keresztyén vallásban ifjakat megerősítő agenda* című munkája. A püspökök írásai tehát Erdélyben is korlátozott hatással bírhattak.

Az említett jelenségek magyarázata részben a kiadott munkák műfajából adódik. A következő ábra az írásművek műfaji megoszlását tükrözi.

Az ábráról leolvasható, hogy az ismert munkák csaknem háromnegyede halotti beszéd. A második legnagyobb csoportot a disputációk, valamint a teológiai munkák alkotják. Az utóbbi gyűjtőnév alá soroltam be a dogmatikai kérdésekkel foglalkozó műveket, közöttük az iskolai oktatásban használt könyveket is. Tizen-

egy önállóan kiadott prédikációt vagy prédikációs-kötetet ismerünk a vizsgált szerzőktől. Verestói György *Magyar versek* című alkotása annyira elűt a többi szövegtől, hogy külön kategóriába soroltam. Természetesen ekkor még nem beszélhetünk „szépirodalmi” törekvésekről, de a temetésre és lakodalomra írt versek kötetbe való szerkesztése mai fogalmaink szerint ehhez áll közelebb.

A szövegtörzset vizsgálva azt láthatjuk, hogy a püspökök irodalmi hagyatéka nagyon változó. Többségükhöz öt vagy annál kevesebb írás fűződik, de vannak mennyiségi szempontból kiemelkedő szerzők is. A disputációkat leszámítva alapvetően magyar nyelven, Kolozsváron adták ki munkáikat, amelyek többségét már püspökké választásuk előtt publikálták. A műfajok tekintetében egyértelműen a halotti beszéd uralja ezt az irodalmi teret.

HALOTTI BESZÉDEK

A halotti beszédek túlsúlya (irodalom)szociológiai tényekkel magyarázható: a főúri családok saját költségükön adták ki a szeretteik temetésén elhangzó prédikációt. Reprezentációs szerepüknek köszönhetően a tehetős hozzátartozók viselték a nyomtatás költségeit, aminek előteremtése más teológiai munkák kiadásánál komoly nehézséget okozott. Természetesen a hivatalban levő, vagy későbbi püspökök ugyanúgy végeztek más alkalmi (keresztelő, esketés) és nem alkalmi (rendszeres igehirdetési) szolgálatokat is, de ezek jóval ritkábban jelentek meg nyomtatásban.

A halotti beszédek magas számaránya részben már magyarázatot ad a szövegtörzset kapcsán tett megállapításokra: hogy miért hazai nyomdáknak jelentek meg, többségében magyar nyelven (latin nyelvű *oratio* csak a főúri temetéseknek volt a része, amelyre gyakran a műfajban járatos lelképásztort hívtak meg, mint Verestói György), általában egy éven belül ki is nyomtatták, és ritkán adták ki újra őket.

A halotti beszédekre is igaz, hogy többségük még az adott személy püspöki szolgálata előtt született, illetve a tisztség betöltése után időarányosan is inkább csökkent, mint nőtt a kiadott temetési prédikációk száma. A kettő közötti összefüggés úgy fogalmazható meg, hogy nem csupán a püspök végzett ilyen reprezentatív szolgálatokat, hanem inkább azokból lett püspök, akik ilyen reprezentatív szolgálatokat végeztek. Ez alól kivételt képez Deáki József, akinek a hivatali idejéből is több halotti beszéd fennmaradt.

A korabeli szokásoknak megfelelően a főúri temetéseken a legtöbbször kettő, vagy akár három igehirdetési szolgálat is elhangzott. A vizsgált anyagban feltűnően sok olyan temetésről olvasunk, amelyen két, illetve egyetlen esetben három későbbi püspök hirdette az Igét. Összesen 17 ilyen alkalomról tudunk, ami 35 prédikációt jelent, azaz a teljes anyag több mint egyharmadát. Ráadásul két eset kivételével itt nem is hivatalban levő püspök-főjegyző párosról van szó – hiszen ez önmagában magyarázná, hogy miért pont együtt végzik a szolgálatot –, hanem sokszor két-három mandátummal később hivatalba lépő személyekről. Két szemléletes példát említek: Csernátóni Vajda Péter 20 évvel hivatalba lépése előtt már együtt temetett Borosnyai Lukács Györggyel – közöttük négy püspök szolgált.

Deáki Filep József temetésén pedig úgy szolgált együtt Verestói György és Zágoni Aranka György, hogy több mint egy évtized múlva merültek fel potenciális püspökjelöltekként.

Az tehát, hogy ki milyen temetési szolgálatokat végzett, bizonyos mértékben előrevetítette azt is, hogy milyen esélye van az egyházi ranglétrán való előrelépésre. További kutatásra van szükség ahhoz, hogy megállapíthassuk, a jó oratori képesség egyenesen választási feltétel volt-e, de a példákból kiolvasható, hogy biztosan játszott valamilyen szerepet a választásban. Ezzel kapcsolatban érdemes megjegyezni, hogy a leendő püspökök többsége korábban esperes volt, tehát ilyen minőségükben már egyházi előjárónak számítottak, de még ezt figyelembe véve is magas a főúri temetéseken végzett közös szolgálatok száma.

Külön figyelmet érdemel a püspökök temetése: négy esetben maradt fenn olyan halotti beszéd, amelyet hivatali utód mondott el elődje fölött. Három esetben a közvetlen utódról van szó: Bonyhai Simon György fölött Szigeti Gyula István, Szathmári Pap Zsigmond fölött Verestói György, Verestói György fölött pedig Zágoni Aranka György mondott temetési beszédet. Deáki Filep József temetésén Verestói György és Zágoni Aranka György szolgált, illetve Bonyhai Simon György temetésén Pelsőczy Kovács János is prédikált. Ez jól beillik a korábban megrajzolt képbe: a reprezentatív szolgálatok végzői vagy már magas egyházi pozíciót töltöttek be, vagy jó esélyük volt erre a későbbiekben.

Ha megnézzük, hogy mely nemesi családok neve fordul elő gyakrabban a halotti beszédek között, akkor képet alkothatunk a korabeli református elitről is, hiszen a reprezentáció része volt nemcsak az, hogy hány prédikációval temettek valakit és nyomtatásban megjelentek-e ezek, hanem az is, hogy ki végezte ezeket a szolgálatokat. A legtöbb, 16 prédikáció a Teleki család valamelyik tagja fölött hangzott el. Ezt követi a Wesselényi (9), a Bánffy (9), a Bethlen (9) és a Kemény (6) család. Többször előfordul még a Toroczkai, Rhédei, Lázár, Wass és Székely név is.

DISPUTÁCIÓK, TEOLÓGIAI MUNKÁK, PRÉDIKÁCIÓK

Az erdélyi református püspökök külföldi egyetemjárása minden bizonnyal önálló tanulmányt érdemel, ezért itt csak azokra a vonatkozásokra térek ki, amelyek a kiadott disputációk alapján merülnek fel. Mindeközben azt is szem előtt kell tartani, hogy a század mindegyik püspökéről tudjuk, hogy tanult külföldön, azaz *academicus* volt.

Összesen tizennégy disputáció címét ismerjük, amelyek tíz szerzőhöz köthetők, mivel Veszprémi István, Szigeti Gyula István, Pelsőczy Kovács János és Dési Lázár György neve alatt két hasonló munka jelent meg. A kiadások helye jól tükrözi a korabeli peregrinációs irányokat, illetve arányokat: többségük Németalföldön jelent meg (Franecker 4, Leiden 3, Utrecht 3), de a listán szerepel Németország (Oderaf Frankfurt 3) és Svájc is (Genf 1).

A peregrináció hozadékaként tekinthetünk azokra a fordításokra, amelyeket a későbbi püspökök készítettek. Négy ilyen írás áll rendelkezésünkre, kettő Zágoni Aranka Györgytől, kettő pedig Dési Lázár Györgytől. Az, hogy ezek mind-

egyike francia nyelvből készült fordítás, illetve kettő közülük kéziratban maradt, megerősíti Tóth Zsombor azon megállapítását, miszerint nagyobb figyelmet kell szentelnünk a kor nem nyomtatott írásainak, valamint a francia hatásnak az erdélyi teológiai irodalomban.⁶ Ezek közül három szélesebb értelemben vett teológiai munka (Charles Drelincourt, Jean-Frédéric Osterwald, Richard Allestree⁷), egy pedig prédikációs kötet (Pierre Du Bosc).

A teológiai munkákon belül külön egységet alkot Verestói György iskolai használatra szánt hét írása. Ezek mindegyike kéziratban maradt, de több másolatuk ismert. Felépítésük és a másolatok alapján feltételezhetjük, hogy valóban használták őket az oktatásban. Terjedelmét tekintve kiemelkedik közülük a Heidelbergi Káté magyarázata, amely összesen 9 kötetből, 4246 oldalból áll. A Román Akadémia Kolozsvári Fiókjának Könyvtárában őrzött változatból hiányzik a második kötet. A tankönyvek között találunk nem kimondottan teológiai témájú írásokat is, amilyenek a szorzótáblával foglalkozó *Tabulae scalarum arithmeticarum*, vagy a *Problemata quaedam chronologica et astronomica*. Az írások szintjén megmutatkozó kettős érdeklődés – a teológia mellett a természettudományok hangsúlyos szerepe – a fiziko-teologizmus gondolatvilágát tükrözi. Imre Mihály erről Verestói György halotti prédikációja nyomán írt,⁸ de megállapításai helytállóak az iskolai használatra szánt szövegek szintjén is.

Az említett fordításokat és tankönyveket leszámítva csupán négy teológiai munkát találunk a jegyzékben. Soós Ferenc a pestisről írt értekezést latin és magyar nyelven. Borosnyai Lukács János kéziratos imádságoskönyvét ismerjük, amely különböző helyzetekben mondandó (pl. betegség, éhezés, háború) könyörgéseket tartalmaz. Abacs János konfirmációs kátét adott ki, amely gyakorlati használata miatt több kiadást is megért.⁹

A halotti beszédekhez viszonyítva sokkal kevesebb szószéki igehirdetést ismerünk 18. századi püspökök tollából. A tizenegy feltüntetett kiadványból mindössze kettő prédikációs kötet és ezeknek sem szerzői, hanem fordítói vagy kiadói a püspökök. Dési Lázár György lefordította és kiadta Pierre Du Bosc igehirdetéseit, Szathmári Pap Mihály pedig Nádudvari Péter prédikációt publikálta, igaz, beleszöve saját beszédekét is. A fennmaradó kilenc alkalmi igehirdetés két nagy kategóriába sorolható: vagy valamilyen konkrét eseményen elmondott prédikáció (pl. templomszenteléskor), vagy általános érdeklődésnek örvendő témát dolgoz fel (pl. tánc).

6 Tóth: A hosszú reformáció, 381.

7 A kötet szerzősége vitatott, lásd Tóth: A hosszú reformáció, 381.

8 IMRE Mihály: *A fizikoteologizmus irodalmának hazai forrásai*, Budapest, reciti, 2024 (ItFüz 189), 39–49.

9 Abacs János konfirmációs kátéjáról bővebben ír: VERESS Eszter-Orsolya: *Az 1810–1811. évi generális zsinatok*, Kolozsvár, magiszteri dolgozat a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézetben, 2022, 15–17.

KISEBB ÍRÁSOK

A kor hagyományainak megfelelően a 18. századi erdélyi református püspökök tollából is ismerünk több üdvözlő- és gyászverset. Ezek részletes vizsgálatára azért nem vállalkoztam a jelen tanulmányban, mert másféle megközelítési módot igényelnének. Torz lenne az a kimutatás, amelyben az önállóan megjelent munkák ugyanolyan súllyal szerepelnek, mint a halotti kártán megjelenő versek. A vizsgált adatbázisokban összesen 43 ilyen kisebb munkát találtam.

Verestói György *Magyar versek* című kiadványa műfaját tekintve szintén ebbe a kategóriába tartozna, azonban gyűjteményes kötetként önállóan is megjelent. Verestói ilyen tekintetben is egyedülálló a korabeli püspökök sorában. Verseit kevéssel halála után adták ki, ami mutatja, hogy kortársai is kiemelkedő tehetségű orátornak és poétának tartották. A kisebb írások sorában érdemes megemlíteni, hogy két püspök, Borosnyai Lukács János és Verestói György rövid önéletrajzot is írt, előbbinek pedig a peregrinációja során vezetett album amicorumját is ismerjük.

ÖSSZEFOGLALÓ

Az Erdélyi Református Egyház 18. századi püspökeinek irodalmi munkássága sokszínű lenyomatát adja a korszaknak. A szövegkorpusz mennyiségi vizsgálata azt mutatja, hogy vannak ugyan fontos összetartó elemek, mégsem rajzolódik ki valamilyen egységes jellemző az írások mögött.

A legfontosabb közös jellemzőt a halotti beszédek hatalmas aránya jelenti: az írások közel háromnegyede ide sorolható. A temetési prédikációk közelebbi vizsgálata ugyanakkor azt is kimutatta, hogy szoros összefüggés van a reprezentatív szolgálatot végző személyek és az egyházon belül betöltött későbbi szerepük között. Az, hogy leendő püspökök gyakran végeztek főúri temetéseken közös szolgálatot, arra utal, hogy megválasztásukkor ez a fajta láthatóság szerepet játszhatott. Szintén összekapcsolja az egyes életműveket az, hogy elsősorban magyar nyelven írtak, szinte kizárólag Kolozsváron jelentettek meg műveket, és a legtöbb püspök nevéhez legalább egy disputáció köthető.

Az irodalmi munkásság alapján ugyanakkor megrajzolódnak olyan egyéni életpályák is, amelyek jelentősen eltérnek a korszak többi püspökétől. A halotti prédikációk tekintetében is vannak kiemelkedő személyek, akiktől nagyságrendekkel több temetési igehirdetés maradt fenn. A további műfajok elsősorban egyéni érdeklődési köröket tükröznek: két püspök fordított francia nyelvből, Szathmári Pap Mihály mások prédikációt a sajátjaival keverve adta ki, Verestói György kollégiumi tanárként tankönyveket is írt, de oratori tehetségének és latin nyelvtudásának köszönhetően hozzá kapcsolódik a legtöbb latin nyelvű szöveg is.

A tanulmányban felvázolt adatokat érdemes lenne összevetni akár más egyházkerületek, akár más felekezetek püspökeinek irodalmi munkásságával, hogy megítélhessük, a korszak viszonylatában kevésnek számít-e ez a 135 írás. Termé-

szetesen ehhez hozzá kell tennünk azt is, hogy azok a főjegyzők nem kerültek be a kimutatásba, akik csak a püspöki tisztség várományosai voltak, de előtte elhunytak, így nem szerepel közöttük Bod Péter sem, aki alapjaiban változtatná meg az arányokat. Azt a kérdést, hogy a püspökök miért pont az adott műfajban alkottak, illetve minek köszönhetően jelentettek meg több vagy éppen kevesebb írást, már az életrajzok tudják megválaszolni.

A 18. SZÁZADI ERDÉLYI REFORMÁTUS EGYHÁZ PÜSPÖKEINEK IRODALOMJEGYZÉKE

A jegyzékben a szerző, cím, kiadás helye, kiadás éve, valamint az adattárakban való lelőhelye szerepel. A római és arab szám a *Magyarország bibliographiája* című kiadvány kötet- és oldalszámát jelöli, az RMK a *Régi magyar könyvtárban* szereplő tételszámot. Zoványi neve a *Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon* adott püspökről szóló szócikkére utal, a kéziratok lelőhelyének feloldása pedig a bibliográfiában olvasható. A halotti beszédeknel szögletes zárójelben jeleztem az eltemetett személy nevét, mert ez sok esetben csak a cím későbbi részéből derülne ki.

1. Veszprémi István, *De Vera Notitia Fidei...*, Utrecht, 1666. RMK III. 2373.
2. Veszprémi István, *Disputatio Theologica Analectorum Papisticorum...*, Leiden, 1666. RMK III. 2349.
3. Soós Ferenc, *Dissertatio Metaphysico-Theologica...*, Franeker, 1698. RMK III. 4085.
4. Soós Ferenc, *Jó cselekedetekre való serkengetés...* [h. b. Szentjóni György felett], Kolozsvár, 1704. Zoványi
5. Soós Ferenc, *Isteni kéz avagy igazgatás...* [h. b. Viczei Mária felett], Kolozsvár, 1716. Petrik II. 237.
6. Soós Ferenc, *A döghalál Isten harca...*, Kolozsvár, 1720. Petrik III. 415.
7. Soós Ferenc, *Positiones de peste...*, Kolozsvár, 1720. Petrik III. 415.
8. Vásárhelyi M. István, *Disputationum theologicarum analyticarum*, Utrecht, 1677. Utrechti Egyetemi Könyvtár, OCLC: 67179075
9. Bonyhai S. György, *Házi kereszt...* [h. b. gr. Bethlen Mária felett], Kolozsvár, 1732. Petrik V. 75.
10. Bonyhai S. György, *Kegyes ember nyeresége...* [h. b. br. Wesselényi István és Wesselényi Kata felett], Kolozsvár, 1734. Petrik I. 320.
11. Bonyhai S. György, *Igazán vitézlő...* [h. b. gr. Gyulai Ferenc felett], Kolozsvár, 1743. Petrik I. 320.
12. Szigeti Gy. István, *Tractatus Theologici De Deo...*, Oderafrankfurt, 1707. RMK III. 4588.
13. Szigeti Gy. István, *Connexio Operosa, Sive Dissertatio...*, Franeker, 1708. RMK III. 4633.
14. Szigeti Gy. István, *Isten beszédén fundállt...* [h. b. Vári Krisztina felett], Kolozsvár, 1716. Petrik III. 628.

15. Szigeti Gy. István, *Christiana moriendi fortituido*. [h. b. Kedeffy Gábor felett], Kolozsvár, 1722. Petrik III. 797.
16. Szigeti Gy. István, *Oratio funebris...* [h. b. br. Kemény Simon felett], Kolozsvár, 1724. Petrik III. 120.
17. Szigeti Gy. István, *Halotti beszéd...* [h. b. gr. Teleki József felett], Nagyszeben, 1729. Petrik V. 186.
18. Szigeti Gy. István, *Vétségnek ékes koronája!* [h. b. Váradi Köblös János felett], Kolozsvár, 1733. Petrik V. 501.
19. Szigeti Gy. István, *Főpapi szent öltözetekben...* [h. b. Bonyhai S. György felett], Kolozsvár, 1738. Petrik V. 222.
20. Szigeti Gy. István, *Dictio funebris...* [h. b. gr. Marosnémeti Gyulai Ferenc felett], Kolozsvár, 1743. Petrik I. 320.
21. Szigeti Gy. István, *Oratio funebris...* [h. b. br. Torockai Péter felett], Kolozsvár, 1750. Petrik III. 537.
22. Deáki F. József, *Paraphrasis In Principia Philosophiae...*, Franeker, 1710. RMK III. 4718.
23. Deáki F. József, *Idvességes halotti tanítás...* [h. b. Szatmárnémeti Sámuel felett], Kolozsvár, 1718. Petrik II. 780.
24. Deáki F. József, *Az isteni félelemben...* [h. b. br. Kemény Simon felett], Kolozsvár, 1724. Petrik III. 120.
25. Deáki F. József, *Isten keze...* [h. b. Kemény János felett], Kolozsvár, 1724. Petrik III. 120.
26. Deáki F. József, *Romlandó sárház* [h. b. gr. Teleki Pál felett], Kolozsvár, 1732. Petrik III. 563.
27. Deáki F. József, *A jó léleknek Istenével...* [h. b. Bánffy Ágnes felett], Kolozsvár, 1733. Petrik II. 68.
28. Deáki F. József, *Serkentő óra...* [h. b. Wesselényi István felett], Kolozsvár, 1734. Petrik I. 506.
29. Deáki F. József, *A jól harcoló...* [h. b. Vitézi György felett], Kolozsvár, 1734. Petrik I. 504.
30. Deáki F. József, *Halálunk órájára...* [h. b. gr. Bánffy György felett], Kolozsvár, 1735. Petrik V. 116.
31. Deáki F. József, *Sírhalom, mellyet...* [h. b. Teleki Zsuzsanna felett], Kolozsvár, 1739. Petrik I. 507.
32. Deáki F. József, *Testi embereknek kényes csemegéjéről...*, Kolozsvár, 1740. Petrik I. 507.
33. Deáki F. József, *Az igazi reformata vallásnak...*, Kolozsvár, 1740. Petrik V. 116.
34. Deáki F. József, *Az igaz Istennek esmeretein...*, Kolozsvár, 1740. Petrik V. 116.
35. Deáki F. József, *Vén Simeon hatyúí éneke...*, Kolozsvár, 1741. Petrik VII. 119.
36. Deáki F. József, *Egyenes isteni félelemnek...* [h. b. Wass Dániel felett], Kolozsvár, 1741. Petrik I. 101.
37. Deáki F. József, *Hit által bujdosó Ábrahám...* [h. b. gr. Gyulai Ferenc felett], Kolozsvár, 1743. Petrik I. 320.

38. Deáki F. József, Istenhez igazán megtért lélek..., Kolozsvár, 1745. Petrik V. 116.
39. Deáki F. József, Isten keze... [h. b. gr. Teleki Pál felett], Kolozsvár, 1746. Petrik I. 507.
40. Deáki F. József, Drága kertekből kivágott... [h. b. gr. Székely Zsuzsanna felett], Kolozsvár, 1746. Petrik I. 507.
41. Pelsőczy K. János, Disputatio Theologica De Votivo..., Leiden, 1699. RMK III. 4137.
42. Pelsőczy K. János, Dissertationis Historico-Philologico-Theologicae..., Utrecht, 1699. RMK III. 4153.
43. Pelsőczy K. János, Halotti beszéd... [h. b. Bonyhai Simon György felett], Kolozsvár, 1738. Petrik V. 206.
44. Borosnyai L. János, De universo gratiae..., Leiden, 1725. Zoványi
45. Borosnyai L. János, Halál s minden kísértetek... [h. b. Alvinczy Gábor felett], Nagyszeben, 1751. Petrik V. 75.
46. Borosnyai L. János, Bűnön épült halál... [h. b. gr. Tholdi Ádám felett], Kolozsvár, 1752. Petrik III. 626.
47. Borosnyai L. János, Könyörgések, kézirat, 1756, Kolozsvári Egyetemi Könyvtár Kt, Ms 1108.
48. Borosnyai L. János, Istentől nyert jó feleségben... [h. b. gr. Lázár Kata felett], Nagyszeben, 1758. Petrik I. 100.
9. Szathmári P. Zsigmond, Igazságnak kapuji..., Kolozsvár, 1735. Petrik VII. 388.
50. Szathmári P. Zsigmond, Istennel járt... [h. b. Udvarhelyi Mihály felett], Kolozsvár, 1738. Petrik III. 40.
51. Szathmári P. Zsigmond, Pollinctura funeralis... [h. b. VI. Károly halálára], Kolozsvár, 1740. Petrik III. 40.
52. Szathmári P. Zsigmond, Néhái... N.P. uramnak... nyolcvannégy prédikációi, Kolozsvár, 1741. Petrik II. 820.
53. Szathmári P. Zsigmond, Az Izrael fiaitól... [h. b. Baconi Incze Máté felett], Kolozsvár, 1742. Petrik III. 40.
54. Szathmári P. Zsigmond, Istennek szóhalló... [h. b. Kemény Sámuel felett], h.n., 1744. Petrik III. 40.
55. Szathmári P. Zsigmond, Hamar folyó világi... [h. b. Széki Teleki József felett], Kolozsvár, 1745. Petrik II. 254.
56. Szathmári P. Zsigmond, Istennek szenteltetett... [h. b. gr. Székely Zsuzsanna felett], Kolozsvár, 1746. Petrik I. 507.
57. Szathmári P. Zsigmond, Ama ritka szépségű... [h. b. Székely Kata felett], Kolozsvár, 1746. Petrik V. 375.
58. Szathmári P. Zsigmond, Férjének hozzája... [h. b. Bánffy Kata felett], Kolozsvár, 1747. Petrik III. 205.
59. Szathmári P. Zsigmond, Emlékezet kövei. Kamarási György halotti prédikációi, Kolozsvár, 1747. Petrik II. 322.
60. Szathmári P. Zsigmond, Isten országa előtt... [h. b. Wesselényi Pál felett], Kolozsvár, 1747. Petrik V. 375.

61. Szathmári P. Zsigmond, Igaz izraelita Nathánael... [h. b. gr. Széki Teleki Mihály felett], Kolozsvár, 1749. Petrik I. 306.
62. Szathmári P. Zsigmond, Idvességnek palástja... [h. b. gr. Bethlen Ádám felett], Kolozsvár, 1749. Petrik III. 389.
63. Szathmári P. Zsigmond, Halálos betegségéből ... [h. b. Bethlen Ádám felett], Kolozsvár, 1749. Petrik III. 390.
64. Szathmári P. Zsigmond, Istennek szenteltetett... [h. b. Wesselényi Sámuel felett], Kolozsvár, 1750. Petrik III. 40.
65. Szathmári P. Zsigmond, Izraelnek pásztora... [h. b. Nagyvárad Inczédi József felett], Kolozsvár, 1752. Petrik III. 40.
66. Szathmári P. Zsigmond, A bárány életének könyvébe... [h. b. Dániel Ágnes és lánya, Dániel Ágnes felett], Kolozsvár, 1755. Petrik III. 41.
67. Szathmári P. Zsigmond, Örök életnek... [h. b. Branyitskai Jósika Mózes felett], Kolozsvár, 1756. Petrik III. 41.
68. Szathmári P. Zsigmond, Istenben nyugvó léleknek... [h. b. gr. Teleki Klára felett], Kolozsvár, 1757. Petrik V. 222.
69. Szathmári P. Zsigmond, Az egek megnyílásának... [h. b. Hadadi Wesselényi István felett], Kolozsvár, 1759. Petrik III. 25.
70. Szathmári P. Zsigmond, Filadelfia városának... [h. b. gr. Rhédei Zsigmond felett], Kolozsvár, 1760. Petrik II. 238.
71. Verestói György, De Palma Ardente..., Franeker, 1725. RMK III/XVIII 1761.
72. Verestói György, Halotti oratio... [h. b. Várad Zsigmond felett], Kolozsvár, 1730. Petrik II. 487.
73. Verestói György, Halotti oratio... [h. b. Valkai Miklós felett], Kolozsvár, 1730. Petrik III. 762.
74. Verestói György, Halotti oratio... [h. b. Havasali Sára felett], Kolozsvár, 1731. Petrik III. 762.
75. Verestói György, Halotti oratio... [h. b. Széki Teleki Pál felett], Kolozsvár, 1732. Petrik III. 563.
76. Verestói György, Halotti oratio... [h. b. Alvinczi Krisztina felett], Kolozsvár, 1733. Petrik II. 487.
77. Verestói György, Halotti oratio... [h. b. Vitéz György felett], Kolozsvár, 1734. Petrik I. 504.
78. Verestói György, Halotti oratio... [h. b. gr. Pongrácz Judit felett], Kolozsvár, 1734. Petrik III. 498.
79. Verestói György, Halotti oratio... [h. b. gr. Bánffy György felett], Kolozsvár, 1735. Petrik V. 539.
80. Verestói György, Halotti oratio... [h. b. Korda Anna felett], Kolozsvár, 1736. Petrik III. 749.
81. Verestói György, Halotti oratio... [h. b. Teleki Zsuzsanna felett], Kolozsvár, 1739. Petrik V. 539.
82. Verestói György, Halotti oratio... [h. b. Teleki József felett], Kolozsvár, 1745. Petrik II. 254.

83. Verestói György, *Oratio, qua theologiam patriae...* [h. b. Deáki Filep József felett], Kolozsvár, 1748. Petrik V. 185.
84. Verestói György, *Panegyricus quo...* [h. b. Bethlen Ádám felett], Kolozsvár, 1749. Petrik III. 390.
85. Verestói György, *Halotti oratio...* [h. b. Bethlen Ádám felett], Kolozsvár, 1749. Petrik III. 390.
86. Verestói György, *Oratio funebris...* [h. b. Nagyváradi Incze József felett], Kolozsvár, 1752. Petrik III. 41.
87. Verestói György, *Halotti oratio...* [h. b. Teleki Klára felett], Kolozsvár, 1757. Petrik V. 222.
88. Verestói György, *Politicus inculpatus...* [h. b. Wesselényi István felett], Kolozsvár, 1759. Petrik III. 25.
89. Verestói György, *Oratio funebris...* [h. b. Kabós Ferenc felett], Kolozsvár, 1759. Petrik I. 506.
90. Verestói György, *Oratio de duratione...* [h. b. Rhédei Zsigmond felett], Kolozsvár, 1760. Petrik II. 238.
91. Verestói György, *Oratio. Qua sacrum...* [h. b. Szathmári Pap Zsigmond felett], Kolozsvár, 1760. Petrik II. 237.
92. Verestói György, *Az idvezítő hitnek...* [h.b. gr. Teleki Mihály felett], Kolozsvár, 1763. Petrik III. 527.
93. Verestói György, *Magyar versek...*, Kolozsvár, 1772, 1781. Petrik III. 762.
94. Verestói György, *Halotti oratio...* [h. b. Bánffy Sámuel felett], h. n., d. n. Petrik III. 762.
95. Verestói György, *Holtakkal való barátság...* Kolozsvár, 1783. (két kötet) Petrik III. 762.

Ebben a kötetben:

96. Verestói György, *Halotti beszéd Kemény László, Péter és Kata felett*, 1735.
97. Verestói György, *Halotti beszéd Keceli István felett*, 1735.
98. Verestói György, *Halotti beszéd Balog György felett*, 1735.
99. Verestói György, *Halotti beszéd gr. Bethlen István felett*, 1737.
100. Verestói György, *Halotti beszéd gr. Rhédei Mária felett*, 1738.
101. Verestói György, *Halotti beszéd Váradi Krisztina felett*, 1746.
102. Verestói György, *Halotti beszéd gr. Teleki Miklós felett*, 1746.
103. Verestói György, *Halotti beszéd gr. Toldalagi Erzsébet felett*, 1748.
104. Verestói György, *Halotti beszéd Szentkereszti Klára felett*, 1750.
105. Verestói György, *Halotti beszéd gr. Rhédei Éva felett*, 1751.
106. Verestói György, *Halotti beszéd Kabós László felett*, 1754.
107. Verestói György, *Halotti beszéd gr. Wass Éva felett*, d. n.
108. Verestói György, *Explicatio Metaphysicae contrae Szamuellis Sz. Nemethius*, kézirat, 1737, Kolozsvári Akadémiai Könyvtár Kt, MsR 1417.
109. Verestói György, *Tabulae scalarum arithmeticarum pro numeris...*, kézirat, 1740, Kolozsvári Akadémiai Könyvtár Kt, MsR 1207.

110. Verestói György, *Problemata Quaedam Chronologica et Astronomica...*, kézirat, 1741, Kolozsvári Akadémiai Könyvtár Kt, MsR 1589.
111. Verestói György, *Explicatio Logicae Johannis Claubergii...*, kézirat, 1752, Kolozsvári Egyetemi Könyvtár Kt, Mss 2997.
112. Verestói György, *Hajdelbergai Catechesis...* magyarázata, kézirat, Kolozsvári Akadémiai Könyvtár Kt, MsR 1103, 9 kötet.
113. Verestói György, *Institutiones Metaphisicae...*, kézirat, Kolozsvári Egyetemi Könyvtár Kt, Mss 871.
114. Verestói György, *Physica systematica*, kézirat, Kolozsvári Egyetemi Könyvtár Kt, Mss 773.
115. Zágoni A. György, *De excellentia oeconomiae...*, Genf, 1730. RMK III/XVIII. 1812.
116. Zágoni A. György, *Örökös ház...* [h. b. Wass Dániel felett], Kolozsvár, 1741. Petrik I. 101.
117. Zágoni A. György, *Amaz Ő Ura házának...* [h. b. Deáki Filep József felett], Kolozsvár, 1752. Petrik I. 101.
118. Zágoni A. György, *A híves patakokra...* [h. b. Verestói György felett], Kolozsvár, 1765. Petrik V. 36.
119. Zágoni A. György, *A keresztyén léleknek halál félelmei elleni orvosságai* (2 kötet, Drelincourt után fordítva franciából), Nagyenyed-Kolozsvár, 1768, 1775. Petrik V. 128.
120. Zágoni A. György, *Jo keresztyén, Az az...*, kézirat, Kolozsvári Akadémiai Könyvtár Kt, Ms. R. 1252.
121. Dési L. György, *Dissertatio circularis...*, Oderafrankfurt, 1737. RMK III/XVIII 343.
122. Dési L. György, *De libro vitae...*, Oderafrankfurt, 1738. Zoványi
123. Dési L. György, *Halotti tanítás...* [h. b. Bíró Anna felett], Kolozsvár, 1753. Petrik I. 180.
124. Dési L. György, *Halotti prédikáció...* [h. b. Toroczkai Borbála felett], Kolozsvár, 1783. Petrik V. 110.
125. Dési L. György, *A kegyes beszélgetésről írott oktatás* (Osterwald után fordítva), Nagyszeben, 1761. Petrik I. 511.
126. Dési L. György, *Hór hegye, mellyen...* [h. b. Hermányi Dienes József felett], Kolozsvár, 1763. Petrik I. 511.
127. Dési L. György, *Du Bosc prédikációja francia nyelvből...* (Du Bosc után fordítva), kézirat, Bethlen Gábor Dokumentációs Könyvtár Kt, Nagyenyed, Ms. 44.
128. Csernátóni V. Péter, *Szélvésztes tengeri habok...* [h. b. gr. Lázár Kata felett], Kolozsvár, 1758. Petrik I. 100.
129. Csernátóni V. Péter, *Szerelmes orvos...* [h. b. Aczél Gábor felett], Kolozsvár, 1763. Petrik I. 242.
130. Csernátóni V. Péter, *Élőknek csomója...* [h. b. Csomós János felett], Kolozsvár, 1770. Petrik IV. 91.

131. Keresztes Máté, Felséges második József..., Kolozsvár, 1782. Petrik III. 129.
132. Keresztes Máté, Templom szentelő igék..., Kolozsvár, 1783. Petrik II. 367.
133. Keresztes Máté, Isten bizonyágom..., Kolozsvár, 1795. Petrik II. 367.
134. Abacs János, Ifjakhoz intézett... [h. b. Salánki Imre felett]. Petrik III. 270.
135. Abacs János, A keresztyén vallásban ifjakat megerősítő ágenda..., Kolozsvár, 1806.

BIBLIOGRÁFIA

- Bethlen Gábor Dokumentációs Könyvtár Kézirattára, Nagyenyed.
- FARKAS WELLMANN Éva: Irodalom és közönsége a XVIII. században, Budapest, Gondolat Kiadó, 2013.
- IMRE Mihály: A fizikoteologizmus irodalmának hazai forrásai, Budapest, reciti, 2024 (ItFüz 189).
- DÖRNYEI Sándor, SZÁVULY Mária: Régi Magyar Könyvtár III/XVIII. Század 1–2., Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, 2005–2007.
- Kolozsvári Akadémiai Könyvtár Kézirattára (Biblioteca Academiei Române – Filiala Cluj-Napoca).
- Kolozsvári Egyetemi Könyvtár Kézirattára (Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga”).
- Magyarország bibliographiája I–X., 1888–2018.
- Régi Magyar Könyvtár III. Pótlások 1–5., 1990–1996.
- SZABÓ Károly: Régi Magyar Könyvtár I–III, 1879–1898.
- TASNÁDI István: Dési Lázár György püspöksége (1767–1773), Hagyomány Identitás Történelem 1(2024/2), 73–88. doi: 10.69594/hit.2024.2.6
- TASNÁDI István: Út a püspökség felé – Zágoni Aranka György pályaképe, in: Kolumbán Vilmos (szerk.): Az iskolák fölöttébb szükséges voltáról, Kolozsvár, Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet – Egyetemi Műhely Kiadó, 2022, 235–250.
- TASNÁDI István: Verestói György élete, Kolozsvár, magiszteri dolgozat a Kolozsvári Protestáns Teológia Intézetben, 2020.
- TASNÁDI István: Zágoni Aranka György püspöki tevékenysége, in: Kiss Réka, Lányi Gábor (szerk.): Hagyomány, Identitás, Történelem 2022, Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Kar Egyháztörténeti Kutatóintézet, 2023, 489–502. doi: 10.61376/hit.2022.tasnadi.34
- TÓTH Zsombor: A hosszú reformáció jegyében, Budapest, Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézete, 2023.
- VERESS Eszter-Orsolya: Az 1810–1811. évi generális zsinatok, Kolozsvár, magiszteri dolgozat a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézetben, 2022.
- Utrechti Egyetemi Könyvtár (Utrecht University Library).
- ZOVÁNYI Jenő, Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon, Budapest, Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, 1977.